

Terug naar de digitale krant

Luisteren

Leeslijst

‘Nederland is schoolvoorbeeld van normalisering.’ Het fascisme is terug, volgens deze onderzoekster

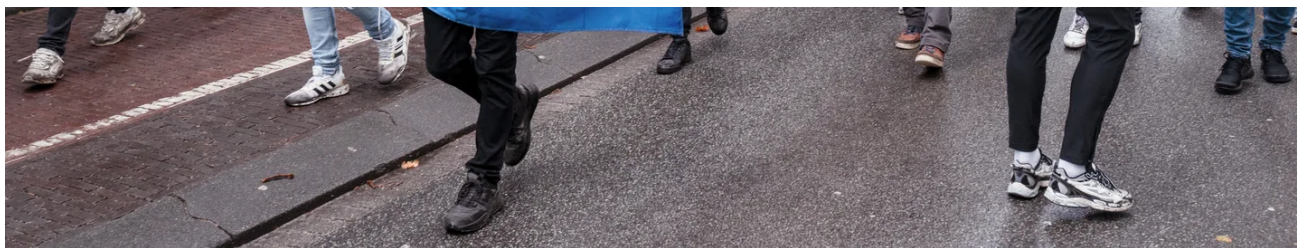
INTERVIEW Wetenschappers, rechters en journalisten worden verdacht gemaakt, vijandbeelden voortdurend aangewakkerd, de waarheid doet er niet meer toe: het fascisme is terug, stelt Rosan Smits. ‘Nederland geldt internationaal als het schoolvoorbeeld van de normalisering van uiterst rechts.’

Maurice Hoogendoorn

donderdag 9 oktober 2025, 13:12 aangepast 10 oktober 2025, 19:44

Een demonstratie van Rechts Nederland in Den Haag eind september liep uit op rellen. beeld: ANP

Fascisme begint niet met tanks maar met taal. Met verkiezingen. En met mensen die denken dat het zo'n vaart niet zal lopen. Fascisme groeit zo geleidelijk, dat we het gevaar eerst onderschatten. En vervolgens denken we dat het te laat is om er nog iets aan te kunnen doen.

Dat schrijft Rosan Smits in haar boek *Dit is fascisme*. Ze leidde het onderzoek van de Conflict Research Unit bij Clingendael, instituut voor internationale betrekkingen, tot ze in 2017 adjunct-hoofdredacteur werd van *De Correspondent*: ze meende op die plek beter te kunnen bijdragen aan de weerbaarheid van onze samenleving.

Ze begon haar onderzoek naar fascisme begin dit jaar voor een artikel dat ze schreef over de Amerikaanse president Trump. 'Die was net begonnen aan zijn tweede termijn en vaardigde tal van decreten uit. Zo gaf hij de bestormers van het Capitool gratie.' Toen ze eenmaal meer onderzoek begon te doen, naar Europa en Nederland, schrok ze hoezeer uiterst rechts in Nederland inmiddels is genormaliseerd.

Hoe zou u kort samenvatten wat fascisme precies is?

'Het is geen ideologie maar een politieke strategie om de macht te grijpen binnen een democratie, en die vervolgens te behouden. Politici die uit het fascistische draaiboek putten, doen dat door een dominante meerderheid achter zich te krijgen ten koste van een minderheid die zou samenspannen met een politieke elite.

'Een fascistisch leider kan niet achterover leunen. Hij moet de illusie blijven wekken dat hij de natie aan het redden is tegen vijanden.'

Veel mensen denken bij fascisme aan Mussolini of Hitlers Derde Rijk. Dat is fascisme in zijn meest geradicaliseerde vorm. Daardoor is het woord 'fascist' ook beladen geworden.

Sommige mensen gebruiken het als scheldwoord, of om een tegenstander buitenspel te zetten. Wetenschappers die het fascisme bestuderen, zijn daardoor terughoudend met de term.

Maar tegelijk is het een wetenschappelijke term voor een politieke strategie die goed bestudeerd is, en die er door de jaren heen altijd hetzelfde uitziet. Ik noem in mijn boek tien instrumenten waar fascistten telkens gebruik van maken - een soort draaiboek (zie kader). Ik vind het belangrijk om die kennis in het debat te brengen, omdat we er zo ook iets tegen kunnen doen.'

U plaatst fascisme 'uiterst rechts' op het politieke spectrum. Kan het niet ook links zijn? Mussolini begon als socialist en marxist.

'Fascistische leiders zeggen op te komen voor de gewone man - in die zin zou je ze economisch links kunnen noemen - maar daar komt in de praktijk weinig van terecht. Het heeft meer kenmerken die passen bij rechts: denk aan extreem nationalisme, nativisme, en het recht van de sterkste. Maar eigenlijk zou je moeten spreken van een soort derde stroming.'

Hoe erg is de situatie nu in Nederland? U legt het fascistische draaiboek naast Wilders en laat zien dat achter elk punt een vinkje kan ...

'De PVV zaait al twintig jaar haat. Wilders noemt journalisten al heel lang tuig van de richel, hij maakt rechters verdacht. Maar het echte waarschuwingssignaal is hoever andere partijen bereid zijn daarin mee te gaan. Dat de VVD bij de verkiezingen in 2023 de deur openzette voor de PVV, waardoor de PVV de grootste partij werd: dat is precies volgens het boekje. Uiterst rechtse politici hebben rechtse, conservatieve partijen nodig om met fascistische strategieën aan de macht te komen.

De laatste anderhalf jaar, onder het kabinet-Schoof, geldt Nederland internationaal als hét schoolvoorbeeld van de normalisering van uiterst rechts. Aan het einde van de kabinetsperiode riepen de coalitiepartners zelfs dat ze dezelfde extremistische aanpak wilden als Wilders. Dat is voor mij de echte waarschuwing.'

Rosan Smits: 'Bij de verkiezingen zijn we machtiger dan ooit. We kunnen zeggen: dit draaiboek willen we niet. Want fascisme begint bij verkiezingen: mensen stemmen erop.' - beeld: Frank Ruiter

Politici die uit het fascistische draaiboek putten, wakkeren continu vijandbeelden aan. Welke hebt u in Nederland zien ontstaan?

‘Migranten worden voorgesteld als criminelen en gelukszoekers; ze komen voor onze huizen en vrouwen. Wilders stelt dat er sprake is van een islamitische invasie van ‘testosteronbommen met baarden’. Hij propageert de omvolkingstheorie: als we zo doorgaan is Nederland in 2050 een kalifaat.

Dat is de vijand van buiten. Maar er is ook een vijand van binnen: links, of soms ook breder: de gevestigde orde. Wilders verwijt D66 dat ze de rechters in hun zak hebben. Timmermans zou een ‘Jodenhater’ zijn, en vóór Hamas. Als je op hem stemt, wordt die islamitische invasie werkelijkheid. Zo koppelt hij vijandbeelden aan elkaar.’

Wilders veroordeelde wel het geweld bij de extreemrechtse demonstratie in Den Haag eind september. Is dat nog iets waard?

‘Wilders kan niet aan de ene kant de woede blijven voeden, en dan het geweld dat daaruit voortkomt afwijzen. Dat vind ik ongeloofwaardig. Hij heeft ook gezegd zijn toon niet te zullen matigen. In plaats daarvan schuift hij de schuld van de rellen in de schoenen van de gevestigde orde. Hij zegt: ik begrijp ze wel, die relschoppers, ze zijn niet woedend op mij, maar op jullie. Trump deed hetzelfde bij de Capitoolbestorming.’

Samenwerken met christenen

Smits laat in haar boek zien dat leiders als Trump, Orbán en Wilders van elkaar leren. Ze ontmoeten elkaar geregeld. Op conferenties sluiten ook partners uit het zakenleven aan, en bijvoorbeeld ultraconservatieve en christelijke bewegingen waarmee op bepaalde punten kan worden samengewerkt. Ze vormen samen een instabiel pact.

Christenen die voor rigide genderrollen zijn - een van de tien punten uit het draaiboek - , kunnen zo samen optrekken met Trump. Wie is dan wiens nuttige idioot?

‘Dat is nog niet zo eenvoudig te zeggen. In de VS is de stroming van christelijk nationalisme bijvoorbeeld heel machtig. Ik heb het idee dat een denktank als The Heritage Foundation - die met Project 2025 veel plannen heeft voorbereid voor de regering-Trump - heel goed weet waar zij mee bezig is.’

Het woord ‘draaiboek’ doet vermoeden dat leiders die eruit putten heel bewust hun strategie uitvoeren. Wat willen dit soort leiders dan uiteindelijk bereiken?

‘Dat moet je aan hen vragen. Wat ik wel weet, is dat fascisme een strategie van radicalisering is. Een fascistisch leider kan niet rustig achterover leunen, dan stort het wankel pact in elkaar. Hij moet de illusie blijven wekken dat hij de natie aan het redden is tegen vijanden. In de VS waren dat eerst migranten, nu zijn het Amerikanen - *enemies from within* - op wie het leger wordt afgestuurd. Het is nooit klaar, en het moet dus wel extreem eindigen of zichzelf vernietigen.’

U bent kritisch op de rol van de journalistiek. Wat moet er beter?

‘Er zijn veel goede journalisten in Nederland. Het probleem is dat we zijn getraind in het gebruik van een aantal instrumenten die werken in een goed functionerende democratie, waarin je ervan kunt uitgaan dat politici te goeder trouw zijn en willen bijdragen aan oplossingen. Maar wat als dat niet het geval is?’

Ik moet denken aan *The Guardian*, die de Amerikaanse minister van Defensie Pete Hegseth op camera vroeg naar het enorme veiligheidslek op zijn ministerie dat door een journalist van *The Atlantic* was blootgelegd. Hij gaf geen inhoudelijk antwoord, maar gebruikte de ruim anderhalve minuut aan gegunde spreektijd om de journalist die het lek onthulde weg te zetten als een ‘gediskwalificeerde zogenaamde journalist’ die ‘nepnieuws verspreidt’. Zo veranderde wederhoor in gratis zendtijd voor leugens.’

Wat kunnen we als burger doen om te zorgen dat het fascisme niet verder groeit in Nederland?

‘We krijgen verkiezingen, en dan zijn we machtiger dan ooit. We kunnen zeggen: dit draaiboek willen we niet. Fascisme begint met verkiezingen: mensen stemmen erop. Verzet begint bij de keuze om niet weg te kijken.’

Historicus Timothy Snyder laat in zijn boek *Over tirannie* zien dat veel mensen de neiging hebben om zomaar politieke vrijheden weg te geven. Uitgeverijen maken bepaalde boeken niet meer uit angst voor rechtszaken, bedrijven schrappen hun diversiteitsbeleid onder druk van Trump, ambtenaren durven zich niet uit te spreken over de genocide in Gaza: zo buig je voor repressie. Doe het niet!’

Wie inspireert u als het om verzet gaat?

‘De Amerikaanse activist Keya Chatterjee organiseert buurtbijeenkomsten, knutselclubs en straatfeesten om mensen samen te brengen, omdat ze gelooft dat haar land nu in de eerste plaats verbinding en plezier nodig heeft. Ik denk dat ze gelijk heeft. Fascisme vaart bij verdeeldheid, angst, wantrouwen, lijfsbehoud, terwijl juist het tegenovergestelde nodig is. Morele moed, opkomen voor kernwaarden als naastenliefde en medemenselijkheid.’

Draaiboek van het fascisme

Iedere fascist grijpt terug op een mythisch verleden.

Iedere fascist gebruikt propaganda om vijandbeelden aan te wakkeren en het publieke debat te ontwrichten.

Iedere fascist ondermijnt bewust onafhankelijke denkers.

Iedere fascist liegt veelvuldig en openlijk – niet om mensen te overtuigen van de leugen, maar van het idee dat er geen waarheid is.

Iedere fascist vestigt een nieuwe maatschappelijke rangorde die draait om een claim over wie menswaardig is en wie niet.

Iedere fascist beweert dat de eigen groep het slachtoffer is van een complot.

Iedere fascist verdedigt rigide genderrollen als pijler van zijn macht.

Iedere fascist verdeelt mensen in hardwerkende burgers en overbodige profiteurs.

Iedere fascist ziet het platteland als symbool voor de eerlijke, hardwerkende, traditionele mens. De stad moet gezuiverd worden van links werkschuw tuig, met hun verdorven ideeën over gender, diversiteit en inclusie.

Iedere fascist maakt van het recht een wapen om zijn tegenstanders mee te vernietigen.

Dit is fascisme

Rosan Smits. De Correspondent, Amsterdam 2025. 200 blz. € 16